

Piyasa İslamı: İslam Suretinde Neoliberalizm¹

İlknur EKİZ ATAŞER

Arş. Gör., KTO Karatay Üniversitesi, SBBF, Sosyoloji Bölümü,
ilknur.ekiz@karatay.edu.tr

Makale Geçmişi: Geliş: 24.07.2019 Kabul: 30.07.2019 Yayın: 30.07.2019

Bugün İslam dünyasında farklı bir dinsel uyanışın yaşandığı görülmektedir. *Piyasa İslamı* denilen bir kavram ortaya atılmış ve İslam'ın neoliberal politikalarla nasıl şekil değiştirdiği gösterilmiştir. Yazar Mısır'da, Endonezya ve Türkiye'de yaşanan İslam'ın özellikle kültürel anlamda müzikten, kılık kıyafete ve örtünme şekillerine kadar farklı olduğunu anlatırken diğer yandan sınıflaşma ve batılılaşma karşısında İslam ülkelerinin siyaset ve ekonomi ilişkisinin nasıl neoliberalizm altında şekillendiğini anlatmak istemiştir. Yazar eski geleneksel İslami örgütlenmeden bir kopuşun olduğunu söyler. Yazar bunun sebepleri ve sonuçlarından genel olarak şöyle bahseder: " Parti benzeri ulusal düzeyde faaliyet gösteren geleneksel siyasal örgütlenmelere pek rağbet etmeyen ve belli bir hareket serbestisine sahip olmayı yeğleyen yeni İslami aktörler boy göstermeye başlamışlardır: militan yanını bir kenara atmış veya atmaya çalışan hatipler, yorumcular, uzmanlar, Batı siyasi modernitesinin kurum ve figürleriyle "barışmış" İslamcı yazarlar, münevverler, manevi ve ahlaki değer savunucuları, İslami TV programı yapımcıları ve sunucuları, İslami medyatikler, sohbet toplantıları hatipleri, İslami eğilimli kutsala vurgu ve dünyevi şöhret arasında gidip gelen müzik grupları, sanatçılar, şarkıcılar..." (sf.: 18) Yazar burada kullandığı İslamcılık ve İslamlaşma kavramlarını kendince şöyle ayrı anlam ifade ettiğini söylüyor: İslamcılık Müslüman Kardeşlerin kurucusu Hassan al-Banna'nın şekillendirdiği, kamusal alanda dini referansların yeniden hakim kılınması ve batı modernitesine alternatif bir sosyal hareketken, İslamlaşma dinsel pratiklerin ve simgelerin kamusal alandaki görünürlüğüünün artması olarak ifade ediliyor.

¹ **Künye:** Haenni, P. (2014). *Piyasa İslamı: İslam Suretinde Neoliberalizm* (Çev. L. Ünsaldı) Ankara: Heretik Yayınları.

Terk Edilen Militanlık..

Yazar önce bu İslami hareketin, selevi anlamdan dinselini nasıl koðuunu, örgüt yapılarının değiştini, militanlıktan, siyasi cemaatçilikten bireysel, kişisel gelişim, mutluluk, sevgi ekseninde bir tarza kaymış olduğunu, Batı'nın değerleri dediğı bazı değerlerle İslami bir yaşayışın ön plana çıktığını iddia etmektedir. Örneğın *İslamonline*² isimli bir internet sitesi değişen örgüt yapılarına örnek oluşturmaktadır. Sitede (şikayetler Türk kökenli Lübnanlı İslamcı lider Fethi Yeken'e yapılıyor) Müslüman Kardeşler gibi diğer başka örgütlerinde olan gençlerin şikayetleri, istekleri, değişen algıları görölmektedir. Gençler artık kolektif mücadelenin kendileri için bir şey ifade etmediğini, itaat yerine kişisel gelişim, üstlerine soru sorabilme ve cevap alma, diyalog, esnek ilişkiler istediklerini, örgüt için değil Allah için söylemini dile getirmektedir.

Son Moda Vaiz Çağı..

Güneydoğu Asya'dan Abdullah Gymnastiar ve Arap dünyasından AmrKhaled (Mısır'lı) Müslüman dünyasının en önde gelen vaizleri arasındadır. Bu vaizlerin giyimlerinden konuşmalarına kadar post-İslamcı bir tarz yer aldığı söylenmektedir. Geleneksel vaazlarda yer alan cezalandırılma korkusu ile dini duyarlılıklar öne çıkartılırken bu vaizler kalp ve pişmanlık eksenli, Seleviliğın öç alan Allah tahayyülü yerine Hristiyan inancının seven Tanrı figürünü yerleştiren AmrKhaled "korkuyla yapılan ibadet mi? Yeter artık" şeklinde karşı çıkmıştır. Yazar "Amerikalı tele-evanjelistlerin tekniklerini kullanarak Geleneksel İslamcılığın karşısına; İslami talkshow'lar sırasında izleyici katılımlarının bir nevi günah çıkartma seanslarına dönüştüğü, ılımlı bir söylemle, son moda bir görünüm ve vaazın oldukça marketing bir yorumunu çıkartmaktadırlar." (syf: 46) Yazar bu iki vaizin bazı Amerikalı evanjelistlerin izinden gittiğini, İslam'ı girişimci bir dine çevirmelerini, hem Müslüman ahlakını hem de Batı'nın kendini gerçekleştirme tekniklerini aşıl原因, tembelliğın bütün kötülüklerin anası olduğu söylemiyle insanlara seslenerek klasik militan örgütlerinde hayal kırıklığına uğramış (özellikle Müslüman kardeşlerin üyeleridir bunlar) insanlara, hem de dine bakışları ne olumlu ne olumsuz olan dengedeki insanlara yer sunmakta olduklarını iddia etmektedir.

Piyasa Destekli Dinsellik..

Yazar iki sürecin beraber işlediğini söyler: dinsel içerikli ürünlerin kitle kültürü vasıtasıyla kamusal alanda görünürlüklerinin artması ve sert selevi söylemi "ılımlaştırın" yeni dini eğilimlerin ortaya çıkışı. (syf: 55)

² Katar'lıYousif al-Qaradawi'nin sahip olduğu, çoğunluğu eski Müslüman Kardeşlere üye olanlardan oluşın, selevi köktencilerden postmodern İslamcılara kadar yer alan dünyanın en çok ziyaret edilen sitesi

İslam'ın piyasada farklı farklı şekillerde sunulduğunu söyler. İslami müzik gruplarının arkasındaki ticaret, İslami giyim modern tarzların hâkim olduğu piyasayla nasıl dönüştüğü ve girişimcilerin çalışmak ve zengin olmak hayalleriyle geleneksel İslam'dan kopuşu bir eleştiri konusu olmuştur. "İslami rapçiler eserlerini, üretimi ve yayıncılığı noktasında geleneksel popun kanallarından yararlanmaktadırlar. Örneğin Nicolas Sarkozy'nin eşi Carla Bruni'nin de yapımcılığını yapan Naive müzik şirketi aynı zamanda Kerry James'in de yapımcısıdır. Abd Al Malik'in eserlerinin dağıtımını ise Fnac yapmaktadır." (syf: 57) Fakat bu ilişkiler İslam'ın ötelediği ilişkiler değildir. Bu noktada yazarın, ilk dönemlerinde İslam'ın başka dinlerle nasıl beraber yaşadığını araştırmamış olduğu sezilmektedir.

Diğer yandan Fransa'da işgücü piyasası Selefi grupları bile kendi işlerinde öncü olmasını etkilemiş, ticari faaliyetlerin içinde "helal piyasa" olarak adlandırdığı alanlarda aktifleşmişlerdir. Artık Müslüman gençler de farklı bir hicret yaratmışlardır. Zengin olup batıyı terk etmek ve kendi topraklarına gitmek ister. "Artık söz konusu olan cihatta şehit olmak değil, İslami bir ortamda bireysel sınıf atlama ve finansal birikim sağlama hedefleri doğrultusunda tüccar olarak yaşamaktır. Bu nevi bir burjuva hicreti Müslüman ülkelerinden çok Körfez Ülkeleri'ni yeğlemektedir: Örneğin McDonald's'ın 1990'larda Suudi Arabistan'a gelişi birkaç küçük protesto eşliğinde olurken, İslamcı Anadolu'da ise daha büyük tepkilerin olduğu görülmektedir. Endonezya'da da Müslüman girişimciler "hacı" sıfatları aracılığıyla McDonald's'ı piyasaya sokmuşlardır. Giderek küreselleşen dünya da ise Müslüman kimliğinin ne şekilde yer ettiğinin belirsizlikleri, karmaşıklıkları gittikçe artmaktadır.

Piyasaİslam'ının Kültür Savaşları...

Yazar son yirmi yılda yükselen yeni dindar girişimci sınıfı sosyolojik olarak "Piyasa İslamı" adı altında tanımlamaktadır. Yazar, Körfez ülkelerine kadar yaydıkları yatırımlara örnek olarak Türkiye'de Anadolu Kaplanları'nı, Mısır'da Başkan Sedat'ı, Endonezya'da Başkan Sharto'yı gösterir. Yazar Türkiye'deki MÜSİAD'ın vizyonundan Piyasa İslamı'nın nasıl faydalandığını söyler. MÜSİAD'ın Laik burjuvazilere rakip olduğunu, zenginliğin Kur'an-ı Kerim tarafından öğütlendiğini söylediklerini anlatır. Müsiad'ın Konya şubesinin kurucusunun ifadelerini aktarır: İslam'ın zenginliği yasakladığı fikrini "İslam'ın düşmanları" yaymıştır. MÜSİAD'ın ilk başkanı Erol Yazar'ın ifadesi ise şöyledir: "zengin olmalıyız, dinsizlerden daha güçlü olmak için daha çok çalışmalı ve daha zengin olmalıyız."...(syf:80) Türkiye'de MÜSİAD "bir lokma bir hırka" sözünün anlamı olan geleneksel "azla yetinme" zihniyetini değiştirmeyi reform olarak görüyor. Bu ifadeleri aktaran yazar paranın hem batı ile hesaplaşmak hem de Allah'ın sevdiği kulu olmanın bir göstergesi olarak ele alır. Bunun bir Protestan etiğini andırdığını da ekler... Geleneksel İslam'la özdeşleştirilen sosyal adalet ve azla yetinilen sade

yaşam zenginliğin ve kozmopolitizmin yanyana olan bir burjuva yönelimine dönüştüğünü, tüketim modellerinin bir cezbetmeye dönüştüğünü diğer yandan da edepi bir hassasiyete de yer verildiğini bunun da burjuvazi bir tavır olduğunu söyler. Yazarın Piyasa İslamı adı altında anlattığı tüketim modelleri ile ilgili bazı tespitleri vardır. Örneğin, Türkiye’de İslami normlara uygun ilk otel olan Ege’deki Caprice otel, plajı günahla özdeşleştiren geleneksel İslami düşünceyi yok sayıp zevkleri İslamlaştırırken, Fas’taki İslamcı plajlarla hiç alakasının olmadığı, amacın günde beş kere ezan sesinin duyulduğu modern bir tatil alanı yaratmak olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bu değişimler aslında Arap dünyasında 1980’lerin sonunda Iraklı Kuveytli ve Filistinli genç İslamcıların Amerika’da üniversite eğitimi görmeye gitmeleriyle başlar. (s.86) Bu gençler okudukları ekonomi fakültelerinde gördükleri işletme felsefesini Amerika’dan dönerek ülkelerine taşımışlardır. Ürdün’den Mısır’a yayılan bu yeni işletme felsefesi İslam’la birlikte sunulmuştur.

Yazar Türkiye de yeni bir dindar iş adamı sınıfının güçlenmesini siyasal İslam’a değil Turgut Özal’a atfeder. Kemalist laikliği yumuşatan, yeni camiler açan, İmam hatiplileri üniversiteye alan Özal, Anglosakson liberalizmini benimseyen İslamcı bir finans sektörü yaratmıştır. İhracat yönelimli izlediği politikayla küçük ölçekli işletmelere yardım etmiş ve bu işletmeler daha sonra Anadolu Kaplanları’na dönüşmüştür. Yazar bu durumun artık mütevazı bir şekilde yaşanan dindarlık değil, şirket ruhu taşıyan, Amerikan usulü işletme modelleri ve zenginleşebilme yeteneği sağlayan bir dindarlık türünün ortaya çıktığını söyler. Bu değerlendirmelere bakıldığında yazar, evrensel olan değerleri sanki sadece Batıya özgüymüş gibi ele almaktadır. Büyük oranda doğru tespitleri görülürken, oryantalist bakış açısı eserde dikkat çekmektedir.